

ФУНКЦІОНУВАННЯ СКЛАДНОСУРЯДНИХ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ПРОЗІ СЕРГІЯ ЖАДАНА

Анотація. У статті представлено результати наукового дослідження прози сучасного українського письменника Сергія Жадана. Автор акцентує увагу на складних синтаксичних конструкціях, їх будові та особливостях використання.

Питання щодо класифікації складних речень та їх використання в художній прозі є досить актуальним і вимагає особливої уваги. Адже складні речення, яким властива різноманітна ускладненість граматичних зв'язків між предикативними частинами, надзвичайно поширені в усному та писемному мовленні. До вивчення цієї проблеми звертаються у своїх працях такі мовознавці, як І. Вихованець, А. Грищенко, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська, О. Кульбабська, М. Мірченко, І. Слинько, К. Шульжук та ін. Складні конструкції з сурядністю і підрядністю є моделлю поліваріантною, тобто виявляються в ряді структурних різновидів.

Мета роботи – дослідити структурно-семантичні та функціонально-стилістичні особливості складносурядних речень у прозі Сергія Жадана, що дає змогу усвідомити специфіку кожного типу речень, їх роль у створенні індивідуального стилю і творчої манери поета.

Об'єкт дослідження – складносурядні речення з різними видами зв'язку в сучасній українській мові.

Предмет дослідження – складносурядні конструкції у творах С. Жадана.

Джерело дослідження – роман Сергія Жадана "Депеш Мод"(2004) та збірка "ДНК"(2016), співавтором якої є С. Жадан.

Вибір джерела зумовлюється місцем цих творів Сергія Жадана в історії розвитку сучасної української літератури, майстерністю цього автора, індивідуальною і сучасною манерою письма, широкою репрезентативністю аналізованого синтаксичного матеріалу в творчості та відсутністю лінгвістичних досліджень з проблеми функціонування складносурядних речень у його прозі.

Складне речення – синтаксична конструкція, що складається з двох і більше предикативних одиниць, пов'язаних відповідним синтаксичним зв'язком, і являє собою семантичну та комунікативну єдність. Частини складного речення із синтаксичного і часто змістового боку відповідають простому реченню; з боку комунікативного вони не становлять окремих комунікативних одиниць.

Складне речення порівняно з простим є одиницею вищого порядку, оскільки складається з двох і більше предикативних одиниць (простих речень). Частини складного речення – це звичайні двоскладні (просте речення, що складається з підмета і присудка, поєднаних предикативним зв'язком, та синтаксично залежних від них компонентів [8]) чи односкладні речення, поєднані між собою сполучниковим синтаксичним зв'язком або ж безсполучниковим. Вони утворюють структурну, семантичну й інтонаційну єдність. Речення, що складається з двох предикативних одиниць, називають елементарним складним реченням (біпредикативним). Поліпредикативними є конструкції, що мають у своєму складі не менше трьох предикативних одиниць. Ці структури називають складними багатокомпонентними реченнями, ускладненими складними реченнями, неелементарними складними реченнями [7, с. 90].

Складносурядні речення – речення, частини яких поєднуються сурядним зв'язком і є синтаксично рівноправними. Складносурядні речення поділяють на елементарні і неелементарні. Елементарні структури є вихідними, базовими. Поняття формальної і семантичної елементарності не завжди збігаються. Формально елементарними є речення, у яких наявні дві предикативні частини, поєднані сурядним зв'язком, наприклад: *Рече Дніпро, й лани широкополі медами пахнуть, колосом шумлять* (А. Малишко) [2, с. 111].

Сергій Жадан презентує нову хвилю в українській літературі, представникам якої небайдужі проблеми сучасного суспільства. Р. Харчук відносить його до покоління "дев'яностників", якому

"властивий естетичний плюралізм – від класицизму до авангарду. Лідером його є С.Жадан"[9, с.24]. Творчість Жадана аналізували П. Загребельний (який відзначає його "скороспілу мудрість, терпку й зелену, як молоде вино"[5, с.228]), Ю. Андрухович, І. Андрусяк, І. Римарук, І. Бондар-Терещенко та багато інших.

Епатажність, провокативність, непередбачуваність, деструктивність – ключові характеристики доробку харківського письменника Сергія Жадана. Ставлення до його доробку неоднозначне: від цілковитого несприйняття до захоплення здатністю відтворювати реалії нашої непростой доби. Слід зауважити, що критики й літературознавці не обминають увагою жодної книги автора. Своєрідність творчої манери Сергія Жадана стала об'єктом дослідження І. Бондаря-Терещенка, Б. Пастуха, О. Коваленко, О. Резніченко тощо [1, с.5]. Не могли оминати цього цікавого письменника – сучасника й ми.

Джерелом нашого дослідження стали роман Сергія Жадана "Депеш Мод" та збірка "ДНК", співавтором якої є С. Жадан.

"Депеш Мод"(2004) – це історія про покоління 90-х, на 19-20 річчя яких припав розпад СРСР, у вужчому сенсі сюжет простий – це подорож трьох хлопців-товаришів у пошуках четвертого задля повідомлення йому сумної новини – смерті вітчима. Як і вся постмодерна література, цей текст автобіографічний, тому один з героїв – оповідач є виразником авторського внутрішнього світу, авторської екзистенції.

"ДНК"(2016). Ціла низка сучасних авторів реалізувала спільний літературний проект "ДНК", фантазуючи на тему генетичної пам'яті.

Сергій Жадан, Юрій Винничук, Ірена Карпа, Олександр "Фоззі"Сидоренко, Макс Кідрук, Андрій Кокотюха та Володимир Рафєєнко створили історію звичайного українського студента престижного китайського університету, який у не надто віддаленому майбутньому стає піддослідним у науковому експерименті: розшифровка генетичного коду дасть йому змогу особисто пережити найяскравіші моменти з життя предків.

Як зазначалося раніше, під складними реченнями розуміють речення, утворені з двох або більше предикативних центрів (частин), між якими є змістовні зв'язки, виражені лексично, граматично та (або) інтонаційно [6, с. 346]. Наприклад: *Натомість другий мій брат опинився в монастирі, але не затримався там надовго, повернувшись до мирського життя* [3, с. 14]; *Чому вони ніколи не приходять на стадіон вчасно, коли там звучать марші й вітальні промови клерків від муніципалітету?* [4, с. 12]

Складні речення є основою прози С. Жадана, у кількісному відношенні вони становлять близько 80% серед усіх речень. У творах письменника переважають складнопідрядні речення, у яких одна складова частина (підрядне речення) пояснює у другій (головному реченні) якийсь член або всю її в цілому [6, с. 347]. Що стосується складносурядних речень, частини яких характеризуються відносною смисловою і синтаксичною самостійністю та пов'язуються між собою сурядними сполучниками, то їх у прозі автора значно менше. Зокрема, у творі "Марко"(збірка "ДНК") нараховується 69 сполучникових складних речень, що мають лише 2 частини (біпредикативних), із яких складнопідрядні становлять 57, а складносурядні – 12, тобто 82,6% і 17,3% відповідно (Див. Табл. 1.1.). Наприклад: *Та війна брала своє, і наші частини теж мали пройти крізь м'ясорубку артилерійських обстрілів і фронтальних наступів* [3, с. 38]. *Так чи інакше, питання українства має постати в кожній людині, яка змалку читає "Кобзаря"*[3, с. 15].

У романі "Депеш Мод" нараховується 115 сполучникових складних речень, що мають лише 2 частини, із яких складнопідрядні становлять 79, а складносурядні – 36, тобто 68,7% і 31,3% відповідно (Див. Табл. 1.1.). Наприклад: *До ранку Собака обригає всі простирадла, якими його було обгорнуто, і викликає різку відразу з боку медичного персоналу* [4, с. 19]

Досить багато у оповіданні "Марко" та романі "Депеш Мод" зустрічаємо складних речень з трьома і більше частинами (поліпредикативних). Це і речення з кількома підрядними, наприклад: *Зрештою, театр навчив мене тій простій речі, що ніколи не слід переоцінювати глядача, оскільки глядач зазвичай не розраховує отримати від тебе чогось надзвичайного і хоче, аби ти відповідав йому тим самим* [3, с. 16].; *Так що я вважав, що доволі добре ще втрапив, тому не надто переймався цими речами* [4, с. 4]; і складні речення з різними типами зв'язку, наприклад: *Головне, що фінал так чи інакше мав бути втішним: спокійна безтурботна старість або героїчна смерть за Бога, царя й*

Вітчизну [3, с. 19]; *Водій у відчаї гальмує, біжить до задніх дверей, відчиняє їх, отримує свою порцію Собаких ригак і викидає напівохололого Собаку на вранішній харківський асфальт, і вже лаючись на чому світ стоїть, повертається назад до лікарні, де на нього, якщо сказати по правді, ніхто особливо й не чекає* [4, с. 21].

У оповіданні "Марко" речень із кількома підрядними 8 із 65 усіх складнопідрядних, що становить 12,3%.

У романі "Депеш Мод" речень із кількома підрядними 24, що становить 6,7% від усіх складних речень у романі, наприклад: *І тут десь у глибині приміщення, за стіною, лунає постріл, потім ще, потім черга з калаша, справжня тобі перестрілка, я ледь не валюся зі своєї драбини, ну, думаю, да, Микола Іванович теж, очевидно, стрьомается, вихоплює макарова і зникає в глибинах паспортного столу* [4, с. 68].

Абсолютну більшість серед усіх синтаксичних конструкцій у романі "Депеш Мод" С. Жадана становлять речення з різними типами зв'язку. Таких речень нараховується 202, що становить 56,3% від усіх складних синтаксичних конструкцій. Наприклад: *"Хімік", говорить мені якийсь місцевий старожил, партизан-підпильник, який сидить на сусідній лаві, і я виходжу* [4, с. 217].

Окремо вважаємо за необхідне виділити прості речення, або частини складного речення, ускладнені дієприкметниковими чи дієприслівниковими зворотами. Такі синтаксичні конструкції у прозі С. Жадана зустрічаємо досить часто. Наприклад: *Зваливши на вхідних стрілках паротяги, страйкарі виграли якийсь час, проте ситуація змінилася й слід було чекати на неприємності* [3, с. 31].; *Я весело прожив ці свої 15 років дорослого життя, не беручи участі в побудові громадянського суспільства, не приходячи на виборчі дільниці й успішно уникаючи контактів з антинародним режимом, якщо ви розумієте, що саме я маю на увазі;...* [4, с. 5]

Таким чином, складні речення у прозі С. Жадана відіграють важливу роль, вони різноманітні за будовою і функціональним навантаженням. Найбільш поширеними у творчості письменника є складні багатокomпонентні речення, а також синтаксичні конструкції, ускладнені дієприкметниковими чи дієприслівниковими зворотами.

Складносурядні речення у прозі С. Жадана трапляються значно рідше, ніж складнопідрядні і багатокomпонентні. У порівнянні з складнопідрядними, складносурядні становлять лише 17,3% у оповіданні "Марко" і 32,1% у романі "Депеш Мод". Найменш уживаними у прозі автора є прості речення, а також складносурядні синтаксичні конструкції. Причому серед складносурядних речень найменше трапляються конструкції з розділовим типом зв'язку предикативних частин. Подальше дослідження лінгвостилістичних особливостей функціонування складних сурядних речень у прозі С. Жадана, на нашу думку, є перспективним.

Література

1. Бойцун. Є., Мухаметзянова М. Міські акварелі Сергія Жадана / Є. Бойцун, М. Мухаметзянова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка Ч. II. – 2013. – № 2. – С. 5 – 10.
2. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць : [монографія] / Ніна Василівна Гуйванюк. – Чернівці, 1999. – 335 с.
3. ДНК / [С. Жадан, Ю. Винничук, І. Карпа, Фоззі, А. Кокотюха, В. Рафєєнко, М. Кідрук]. – Харків: Книжковий клуб "Клуб сімейного дозвілля", 2016. – 240 с.
4. Жадан С. В. Депеш Мод / Сергій Вікторович Жадан. – Харків : Фоліо, 2011. – 229 с.
5. Загребельний П. А. Післямова до кн. "Депеш Мод" / П. А. Загребельний. – Харків : Фоліо, 2011. – С. 224 – 229
6. Зубков М. Г. Українська мова: універсальний довідник / Микола Григорович Зубков. – 3-тє вид., випр. й доп. – Харків. : Видавничий дім "ШКОЛА", 2008. – 496 с.
7. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови / Марія Устимівна Каранська. – К. : Либідь, 1995. – 312 с.
8. Українська мова: Енциклопедія – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. – 752 с. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm>
9. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза : постмодерний період : навч. посіб. – К. : Видавничий центр "Академія", 2008. – 248 с.